

*Van de skriuwer
foar it Ryksargyf.*

FRIENS

EN DE VAN SYTZAMA'S

D.J. van der Meer



1994
Canaletto - Alphen aan den Rijn

Wellicht waren deze voorwerpen ná Riencks dood uit zijn sterfhuis te Arum, naar Friens overgebracht. Van hem is geen teken- of schilderwerk bewaard gebleven. Zijn kunstzinnige aanleg kwam naderhand ook bij een verre verwant Rienk van Jelgerhuys, die leefde van 1729 tot 1806, aan het licht.

Andries van Sytzama en zijn vrouw kochten in 1632 de helft van een huis bij de Brol te Leeuwarden van Andries' zuster Siouck van Sytzama, echtgenote van Jochum van Wyckel.⁸ Dit wijst erop, dat dit halve huis was geërfd van de ouders van Andries. De andere helft van het pand was in het bezit van Siouck van Mellema, de vrouw van Eede van Ringnalda. We hebben te maken met overgeërfd familiebezit.

Dit huis, 'daer die halve maen in de gevel uthanght', werd bewoond door een bakker. Ongetwijfeld zullen de Van Sytzama's (en de leden van het geslacht Jelgerhuys?) hier hun kamer(s) hebben gehad. Veel leden van adellijke geslachten, die op het platteland 'resideerden', hadden een huis in de stad (Leeuwarden, Sneek, Franeker etc.), waarin ze in de wintertijd konden wonen. Daar was meer vertier en daar konden gemakkelijker sociale en andere kontakten tot stand komen. Verder was het in tijden van oorlog of van grote politieke spanningen een groot voordeel zich in een huis in de stad te kunnen terugtrekken.

Johanna van Aernsma overleed op 19 december 1634 en haar man op 16 juli 1637. Zij werden in het koor van de Frienser kerk begraven. De zerk, die hun graven dekte, was veel rijker behandeld dan de zerk voor Douwe van Sytzama. Ook hierin komen de betere economische omstandigheden van de tijd vóór het sluiten van de Vrede van Munster (1648) tot uiting. Ook het huwelijk van Andries met een dame uit een van de geslachten uit de bestuurlijke top zal hieraan niet vreemd zijn geweest.

Toen Andries van Sytzama in 1637 overleed, waren al zijn kinderen nog minderjarig. Van hen zou de jongste, Pier van Sytzama, blijvend op Beslingastate

gaan wonen.

Pier Andriesz. van Sytzama

Pier van Sytzama, geboren omstreeks 1626, was nauwelijks elf jaar oud, toen hij met zijn broers en zuster in het slot achterbleef. De wezen zullen bij een van hun verwanten een veilig tehuis hebben gevonden. Maar over hun jeugd is verder niets bekend.

Pier liet zich als 'Pierius Sytzama' uit Leeuwarden als student in de filologie inschrijven aan de Franeker hogeschool. In zijn tijd was het nog een (goede?) gewoonte, dat de ouders of de voogden van een kind, dat aan hun zorg was toevertrouwd, een huwelijkspartner voor hun kind of hun pupil zochten. Een huwelijk was mede door de ingebrachte onroerende goederen een zaak van familie-politiek. Maar Pier van Sytzama schijnt zich om dergelijke overwegingen niet te hebben bekommerd. Toen het bekend werd, dat hij omgang zocht met Foockel van Eysinga, was haar voogd, Tialling van Eysinga, fel op de omgang van zijn pupil met Pier tegen. Foockel was een dochter van Aede van Eysinga en Catharina van Eysinga, echtelieden op Jousmastate te Wirdum. Ze was wees en werd bij haar neef Tialling van Eysinga op Jongemastate te Raerd opgevoed. Waarom de laatste erop tegen was, dat Pier en Foockel omgang hadden, wordt uit de stukken niet duidelijk, maar Van Eysinga verbood die ten strengste. Vervolgens heeft Pier van Sytzama zijn toekomstige bruid geschaakt en is het tweetal ergens ondergedoken. De daarop gevolgde zoekactie en de gevolgen ervan hadden een rechtzaak tot gevolg, die voor het hoogste Friese rechtcollege, het Hof van Friesland, werd uitgevochten.⁹ De sententie, die het Hof dienaangaande uitsprak, geeft ons toch wel enig inzicht in de gang van zaken, zoals die zich had afgespeeld. Wat was er zoal gebeurd?

Dadelijk na de vermissing van Foockel, deed haar voogd hiervan bericht aan Foockel's oom, Hessel Roorda van Eysinga op Oenemastate te Wirdum. Deze was grietman over Leeuwarderadeel en liet door Mr. Tobias, de grietenij-executeur, een

aantal stevige mannen uit Wirdum bijeenroepen. Hetzelfde deed Tialling van Eysinga, die grietman over Rauwerderhem was. In een gecombineerde actie trokken op maandagavond 11 december 1648 zo'n 30 tot 40 bewapende mannen onder leiding van de beide grietenij-executeurs langs de besneeuwde wegen op naar Friens. Bij Beslingastate gekomen meden zij de poort. Over de singel en vervolgens over het ijs kwamen ze op het sloterf. Nadat ze 'seer haestich geclopt' hadden op de hoofddeur, werd die door Ansk Tiebbes ontgrendeld. Die vroeg wat de mannen wilden. Het antwoord was: 'Wij sijn daervoor ende hebben een brief van Leeuwarden aen Pier Sijtzma te bestellen. Maeck op'. Maar toen Ansk de deur opende, drong tegelijkertijd een groot aantal manspersonen, gewapend met stokken en hooivorken, de gang van het slot binnen. Een grote zoekactie in het slot begon. Alle vertrekken werden grondig doorzocht en gesloten deuren moesten worden ontsloten. Zelfs de dekens van de bedden werden opgeslagen om te zien of de gezochten zich daaronder hadden verborgen. Maar geen Pier van Sytzama en geen Foockel van Eysinga. Tenslotte was er nog één vertrek, dat nog niet doorzocht was: de wijnkelder. Maar van deze kelderdeur had Ansk geen sleutel. Geen nood, daar wist Dirck Taeckes, de smid van Raerd, wel raad op. Hij had niet voor niets een zware smidshamer meegenomen. Met een paar slagen van die hamer verbrijzelde hij de kelderdeur. Het bleek al gauw dat de gezochten ook dáár niet verborgen zaten. Vervolgens werd de schuur doorzocht. Een paar mannen waagden zich zelfs met 'twee keersen op 't hoij', maar het resultaat was ook hier nihil. Ook een onderzoek op de kamer boven de poort en bij Bocke Jarichs, de buurman, leverde niets op. Men kon evenmin aannemen, dat Pier en Foockel in de duisternis waren ontkomen, want voortdurend hadden enkele mannen met het geweer in de aanslag alle deuren nauwlettend bewaakt. Toen de dienstbode van boer Gerben Martens hen vroeg, wat ze met die geweren van zins waren, antwoordden de bewakers: 'Wanneer sij (de jonggeliefden)

uytquamen ende wech willen, dat wij dezelve dan willen schieten'.

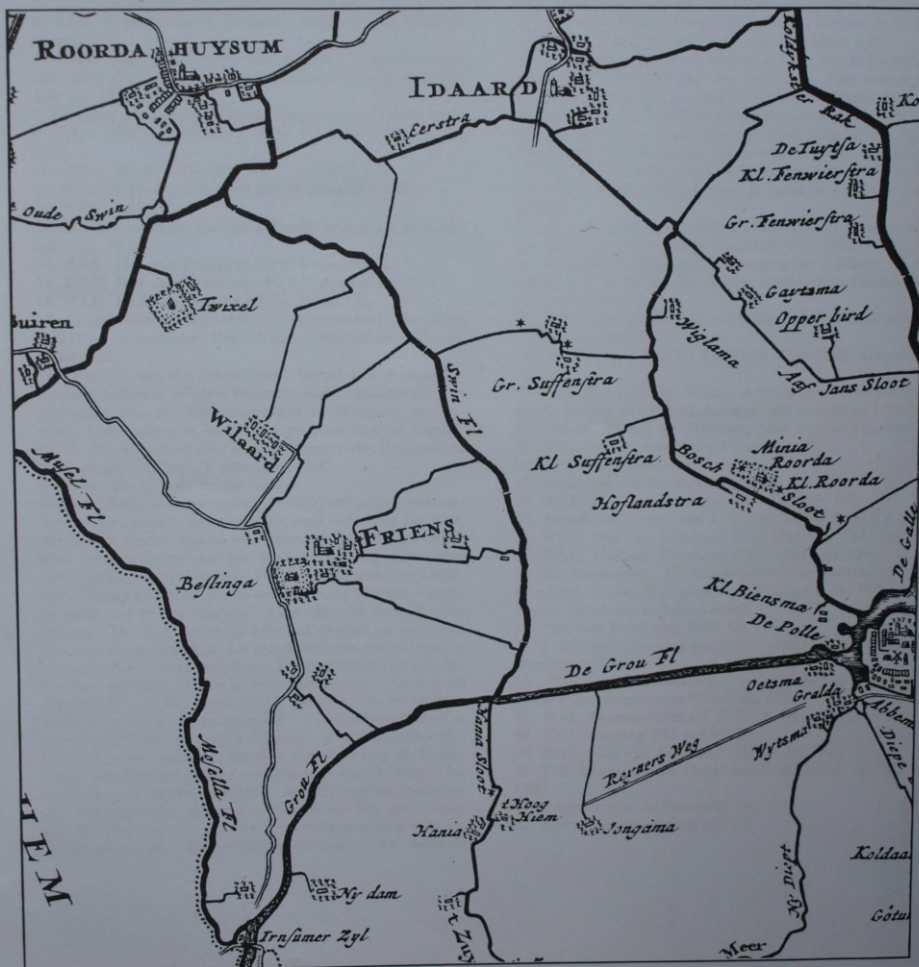
Omdat de zoekexpeditie geen resultaat opleverde, veranderde de leiding van tactiek. De slotbewaarster en haar dochter werden weer opgezocht en vervolgens werd een tactiek van intimidatie gevolgd. Enkel dreigden hen, dat ze hen 'met nae Leuwerden wilden nemen ende pinigen'. Maar de beide vrouwen gaven niet toe. Ook niet toen er gedreigd werd hen de handen en de voeten te binden. Ten einde raad stelde een van de overvallers voor de dames 'met de eers (met reverantie geseit) tegen het vuur aen te leggen'. Op die manier dacht hij 'souden se de waerheyt wel uijt Ansk crigen'. Vermoedelijk hebben de mannen de consequenties van hun dreigende taal echter doorzien, want de boze plannen werden niet ten uitvoer gebracht. Men liet beide vrouwen verder ongemoeid.

Vervolgens richtten de overvallers hun aandacht op de boerderij van Otto Gerrits, die naast het slot stond. Otto maakte de 'bovenste deure open' (een deur, die uit twee gedeelten bestond), waarop de schare mannen naar binnen drong. Omdat ze dachten dat Pier en Foockel wel eens op Otto's kedde konden zijn gevlucht, vroegen ze de boer: 'Waar is je kedde?'. Maar de kedde stond rustig op zijn stal en gaf geen reden tot achterdocht. Kortom, ook in en om de boerderij van Otto Gerrits werden na lang speurwerk de jonggeliefden niet gevonden. Dit zette zo'n domper op de zoekactie dat de leiding ervan de gehele actie afblies. Iedereen moest zijn eigen 'haardstede' maar weer opzoeken. Teleurgesteld sjokten de speurders langs de besneeuwde wegen weer huiswaarts. Ook Dirck Taeckes, de smid uit Rauwerd; hij zette de grote voorhamer weer naast het aambeeld in de smederij.

Maar voor hem was daarmee de kous nog niet af. Dirck werd voor het Hof van Friesland gedaagd, waar hij zich wegens huisvredebreuk moest verantwoorden. Hij verweerde zich met te zeggen, dat wat hij gedaan had, geschied was in dienst van beide grietmannen. Verder voerde hij aan, dat hij 'niemandt noch met woorden, noch te

wercken gecrenckt ofte eenige overlant gedaen' had. Trouwens beide grietmannen zullen buiten de officiële wegen om hun grote politieke macht gebruikt hebben om Dirck uit de handen van Vrouwe Justitie te houden. Dan was ook voor hen de publieke schande zo gering mogelijk. De smid uit Rauwerd werd vrijgesproken. Wel werd hij

veroordeeld om de proceskosten te betalen, maar dat zullen beide grietmannen wel voor hem hebben gedaan. Het huwelijk van Pier van Sytzama met Foochel van Eysinga werd op 27 mei 1649 te Friens voltrokken. Hun eerste kind werd al spoedig te Wirdum geboren, maar overleed kort na de geboorte. Hetzelfde lot



Friens in 1694 (uit: Bernardus Schotanus à Sterringa, 'Uitbeelding der heerlijkheid Friesland')

Noten

1. Oudfriese Oorkonden, deel I nr. 17.
2. Als voren, deel I nr. 349.
3. Register van den Aanbreng in 1511, deel I bladzijde 263.
4. RAL, Hof van Friesland, W.W.1 bladzijde 42.
5. Beneficialboeken van Friesland bladzijde, 114.
6. RAL, Register van de Personele Impositie van Idaarderadeel.
7. RAL, Collectie Friesch Genootschap, Aantekeningen van Mr.A.J.Andrae uit enkele reces- en proclamatieboeken van Idaarderadeel.
8. Gemeente Archief van Leeuwarden, Groot Consentboek.
9. RAL, Hof van Friesland, WW 39, sent.46 van 8 mei 1649.
10. RAL, Ida J 10 fol.56 e.v.
11. RAL, Hof van Friesland III 18 bladzijde 401.
12. RAL, Ida N 2.
13. W.J.Formsa e.a., De Ommelanden borgen en steenhuisen, blz. 73 e.v.
14. RAL, Hof van Friesland SS 656 dossier 16.
15. RAL, Hof van Friesland, SS 677 dossier 14.
16. RAL, Hof van Friesland EEE 11 fol.121.
17. Artikels over dit regiment in de Leeuwarder Couranten van 12 en 13 december 1963 en van 3 september 1983 (on-
gesigneerd).
18. 'Kroniek van een Friese boer', bevattende de aantekeningen van Doeke Wijgers Hellema, boer, schoolmeester en ontvanger van de Rijksbelastingen te Wirdum; geselecteerd, geannoteerd en in 1978 uitgegeven door H.Algra.
19. C. Mooij, artikel over de gouverneurs van Friesland in Leeuwarder Courant, 4 september 1982.
20. Vertaling van de Friese tekst:
Wobbe Schuurmans, toendertijd (1895) een oude, rentenierende boer, huurde een perceeltje land vlak voor het Slot. Als hij dan aan het hooien was, gebeurde het wel, dat Mijnheer voor het open raam zat. Was het dan erg warm, dan riep Mijnheer vaak: 'Wobbe, Wobbe, kom eens hier. Dadelijk'. 'Ik liep er dan heen', zo vertelde oude Wobbe, 'omdat ik dacht, dat er iets mis was'. Maar dan zei de oude keer knusjes: 'Het is zo warm, je hebt het zo druk en nu ik een glas wijn drink, dacht ik, dat je ook wel trek zult hebben in een teug wijn'. 'Maar Mijnheer, ik ben zomaar plots uit het hooiland gelopen, ik ben in m'n onderbroek'. 'Lust je zo geen wijn?', zei Mijnheer; en hij schudde van het lachen. Wobbe kon hoog of laag springen, hij moest binnen komen en met Mijnheer een glaasje drinken ... in zijn onderbroek'. Ook is het eens gebeurd, dat Alle Jans Smeding uit Reduzum - jarenlang lid van het hoofdbestuur van 'It Selskip foar Fryske taal- en skriftekenisse' - in zijn jeugd als smidsjongen met zijn vader, die smid was, naar het Slot moest voor een of ander karwei. Alle had veel belangstelling voor de mooie, grote peren. De peregomen stonden buiten, maar de

- takken waren naar binnen geleid en daar rijpten de peren. De Gouverneur zeg wel, dat Alle er telkens naar keek, maar niets zei. Even later keek de jongen naar de mannen, die in de schuur bezig waren met het beplukken van de hooivakken. 'Dat schiet niets op', zei Mijnheer, 'jongen, loop jij er is even naar Wobbe om de hooischaar'. Wobbe heeft hem van mij geleend, hij zal er nu wel mee klaar zijn'. Alle ging erop los. Maar Wobbe zei dat hij de hooischaar weer had uitgeleend aan een buurman; daar moest Alle maar even vragen. Zo werd hij achtereenvolgens naar vijf boeren gestuurd. Tenslotte kwam hij met lege handen weer bij het Slot terug. Daar werd hij flink uitgelachen. Maar Mijnheer legde een pleister op de wonde. 'Hier mijn jonge', zei hij, 'je hebt zoveel moeten lopen en je had zo'n trek in die peren, zoals ik heb gezien. Je moet er nu maar eentje hebben'.
21. In: 'Dit was Idaarderadeel', bladzijde 61 (uitgave door het Gemeentebestuur van Idaarderadeel, 1983).
22. G. Dijkstra, Bydrage ta de kennis fan it libben, de persoan en it wurk fan dr. Eeltsje Halbertsma (dissertatie), bladzijde 125.
23. 'Rimen en teltsjes van gebroeders Halbertsma (uitgave 1918 bladzijde 291).
24. Y. Kuiper, Adel in Friesland 1780-1880, Groningen 1993.
25. J.M. Bos en D.M. Visser, Archeologische waarnemingen in de kerk van Friens, Kneppelstok november 1989, publicatie nr. 39 van de 'Stichting Alde Fryske Tsjerken'.
26. Register van Aanbreng I bladzijde 263.
27. Oudfriese oorkonden I nr. 66.
28. Oudfriese Oorkonden I nr. 231.
29. RAL, Hof van Friesland YY bladzijde 157.
30. Beneficialboeken van Friesland bladzijde 112 e.v.
31. RAL, Hof van Friesland III 2 bladzijde 787.
32. RAL, Hof van Friesland YY 7 bladzijde 194.
33. G. Verhoeven, De middeleeuwse kerkpatrocinia van Friesland, Fryske Nammen, deel 8, uitgave nr. 700 van de Fryske Akademy te Leeuwarden.
34. Hof van Friesland, III 1 blz. 133.
35. J. Reitsma, Register van de Geestelijke Opkomsten van Oostergo, 23.
36. T.A. Romein, Naamlijst der predikanten in de hervormde gemeenten van Friesland, 156.
37. RAL, Statenarchief Gf 11 (3 oktober 1615).
38. RAL, toegang 245 nrs.84 e.v.
39. RAL, Hof van Friesland DDD 6 fol.144.
40. T.E. Teunissen, De Dokkumer Wâlden, blz. 50, 81, 82, 199.
41. Register van de Personele Impositie.
42. Stencohier van Friens nr. 12.